

# Inhoud

Kaarten	II
Opmerking van de auteur	2I
Proloog	23

## I. OP REIS

1 Mijn kleine reisgezel <i>Jeugd en Rusland, 1754-1766</i>	33
2 Wij zijn nagenoeg Engelsen <i>Eerste jaren in Engeland, 1766-1772</i>	47

## II. ONTDEKKINGEN

3 De reis van de Resolution: Antarctica <i>13 juli 1772-februari 1773</i>	61
4 De reis van de Resolution: Nieuw-Zeeland (Aotearoa) <i>17 maart-7 juni 1773</i>	78
5 De reis van de Resolution: De Genootschapseilanden <i>16 augustus-17 september 1773</i>	98
6 De reis van de Resolution: Tonga <i>18 september-29 oktober 1773</i>	121
7 De reis van de Resolution: Nieuw-Zeeland (Aotearoa) en Antarctica <i>3 november 1773-eind februari 1774</i>	132
8 De reis van de Resolution: Paaseiland (Rapa Nui) en de Genootschapseilanden <i>11 maart-4 juni 1774</i>	146
9 De reis van de Resolution: Tanna <i>5-20 augustus 1774</i>	159
10 De reis van de Resolution: Nieuw-Caledonië, Nieuw-Zeeland (Aotearoa), Vuurland en Kaapstad <i>4 september 1774-27 april 1775</i>	172

### III. AMBITIES

11	Hoge verwachtingen	189
	<i>Terugkeer naar Engeland, 1775-1777</i>	
12	Een grandioze jongeman	207
	<i>Bezoeken en beproevingen, 1777-1779</i>	
13	Ik word te veel aan banden gelegd, dat past niet bij mijn manier van denken	225
	<i>Kassel, 1780-1784</i>	
14	De beslissing is derhalve genomen, alleen het onderwerp ontbreekt nog	248
	<i>Op zoek naar een vrouw, 1784</i>	
15	Lieve hemel, zoals ik hier bejubeld word, het zou verboden moeten zijn	261
	<i>Via een omweg naar Vilnius, 1784-1785</i>	
16	Een ongelooflijk stel starre koppen	279
	<i>Ballingschap in Vilnius, 1785-1786</i>	

### IV. REVOLUTIES

17	Dus, ik kijk verlangend uit naar betere tijden	297
	<i>Beroering, 1787-1788</i>	
18	Vrijheid, vrijheid, onbegrensde vrijheid, overal en altijd	308
	<i>Mainz, 1788-1790</i>	
19	Alsof ik de hele wereld in me draag	328
	<i>Reizen, 1790</i>	
20	Zo leeg als een uitgeholde pompoen	344
	<i>Zorgen, 1791-1792</i>	
21	Het laatste uur van de tirannie heeft geslagen	357
	<i>Republiek Mainz, 1792-1793</i>	
22	Wat gebeurt, móét gebeuren	373
	<i>Parijs, 1793-1794</i>	
	Epiloog	389
	Woord van dank	399
	Afkortingen	405
	Bibliografie	407
	Noten	426
	Verantwoording illustraties	488
	Register	493

## Opmerking van de auteur

Tegenwoordig wordt George Forsters naam vaak gespeld als ‘Georg’, op zijn Duits, maar in dit boek is het ‘George’ omdat zijn familie zijn naam meestal zo schreef en veel tijdgenoten van hem dat ook deden. Zijn doopnaam is George, en in zijn vaders brieven werd hij consequent George genoemd. Tot aan zijn vertrek uit Engeland in 1778 spelde George zijn naam ook zelf op deze manier. Daarna gebruikte hij beide varianten. Ook zijn vrouw Therese gebruikte beide, evenals Alexander von Humboldt en zijn uitgever Karl Spener. Op de omslag van *A Voyage Round the World* stond hij zowel in de Engelse als in de Duitse uitgave vermeld als ‘George Forster’.<sup>1</sup>

Voor de begrijpelijkheid en consistentie worden alle afstanden op zee aangeduid in kilometers in plaats van zeemijlen (met excuses aan mijn varende lezers).

George Forster leefde in een tijd waarin veel mensen er denkbeelden op na hielden die we nu als vergaand racistisch beschouwen. Om te laten zien hoe anders hij dacht, heb ik uit hun werk geciteerd, omdat de woorden zelf blootleggen hoe opvattingen over rassenhiërarchie en vooroordelen over rassen genormaliseerd waren in het verlichtingsdenken. George Forster gebruikte af en toe het woord ‘neger’, destijds de gangbare beschrijvende term, en in dit boek staat het in die historische betekenis tussen aanhalingstekens. Het is hier gehandhaafd omwille van het behoud van de historische nauwkeurigheid en om licht te werpen op vroegere zienswijzen, nooit om die te steunen.

I  
Op reis

## I

# Mijn kleine reisgezel

*Jeugd en Rusland, 1754-1766*

George Forster was tien toen hij voor het eerst op expeditie ging.

Hij was een tengere jongen, klein voor zijn leeftijd, maar tijdens de vijf maanden dat hij met zijn vader door Rusland reisde, compenseerde zijn vasthoudendheid wat hij tekortkwam aan fysieke kracht. De tienjarige, verantwoordelijk voor het verzamelen en op naam brengen van planten, trok er dan alleen op uit, speurend naar nieuwe ontdekkingen. Soms klom hij in bomen, dan weer zat hij met zijn hoofd vlak bij de grond om de vegetatie met een vergrootglas te bestuderen.<sup>1</sup> Als hij met volle tassen bij de tent terug was, droogde hij de exemplaren die hij had gevonden tussen papier. De bloesem en bladeren schikte hij zorgvuldig, zodat hij ze later kon classificeren. Algauw was zijn collectie gegroeid tot zeventienhonderd exemplaren.<sup>2</sup>

Terwijl andere kinderen op school in keurige rijen op harde banken zaten en op straffe van slaag alles in hun hoofd moesten stampen, galoppeerde George op kleine Kalmukse paarden over de Russische steppen en waadde door moerassen op de oevers van de Wolga.<sup>3</sup> Hij zag hoe een woeste natuurbrand over de uitgestrekte grasvlakten naar het oosten raasde, met vraatzuchtige vlammen die alles op zijn pad verteerden.<sup>4</sup> De angst die hij die dag voelde is hem de rest van zijn leven bijgebleven. In plaats van te leren rekenen en Latijnse woorden te vervoegen, observeerde hij groepen zwarte reigers, wilde zwijnen en wolven, en gigantische, door de nomadische Kalmukken als lastdieren gebruikte kamelen, die deden denken aan de verhalen van *Duizend-en-een-nacht* en Ali Baba.<sup>5</sup> Hij ontmoette islamitische Tataarse handelaren langs de Wolga, vurige Kozakkenkrijgers van de open steppen in het oosten, die mutsen van schapenvacht, wijde broeken en kleurige kaftans droegen, en Duitse kolonisten, zo straatarm dat ze in holen in de grond leefden.<sup>6</sup> Vlak bij

de huidige Russische grens met Kazachstan verwonderde hij zich over het Eltonmeer, een enorm, ondiep zoutmeer waarvan de kustlijn bedekt was met een dikke, op sneeuw lijkende witte laag die contrasteerde met het door algen bloedrood kleurende water.<sup>7</sup> En in de Rynwoestijn iets ten noorden van de Kaspische Zee voelde hij de snijdende wind door de duinen jagen, woest als het gebied zelf.<sup>8</sup>

Rusland was van een ander kaliber dan het vlakke, vriendelijke landschap waarin George was opgegroeid in de buurt van Gdańsk, in het huidige Polen. Hier was alles uitgestrekter en leger. De luchten, meren en het land waren groter, de afstanden immens en het weer was extreem. Hij gaf zijn ogen goed de kost en proefde nieuwe etenswaren. Hij at wilde asperges, dronk gefermenteerde paardenmelk – ‘met een misselijkmakende of onaangename smaak’ – en genoot na de lange stoffige dagen te paard van het verfrissende sap van veenbessen gemengd met water en honing.<sup>9</sup>

Dit was iets anders dan kennis opdoen uit de boeken waarvan hij hield. Hij kon zien, ruiken en voelen dat hij een andere wereld had betreden. Het eten had een andere smaak, de talen waren vreemd en de mensen leken helemaal niet op de mensen thuis. In Rusland absorbeerde hij voor het eerst een nieuw en heel vreemd land. Op tienjarige leeftijd werd hij een reiziger.

Hij werd geboren op 27 november 1754 in een gehucht in Hochzeit-Nassenhuben, het huidige Mokry Dwór in Polen, een kerkdorp zo'n tien kilometer ten zuidoosten van Gdańsk dat kort daarna onderdeel van het



Gezicht op de Wolga, let op de kamelen op de voorgrond

Koninkrijk Pruisen zou worden.\* Als ziekelijke baby had George brood en verdunde melk te eten gekregen, maar was in zijn eerste levensmaanden weinig aangekomen.<sup>10</sup> Hij was klein en vatbaar voor ziekten gebleven, en zijn ouders vreesden voor zijn leven. Op een gegeven moment kreeg hij de pokken, waarvan zijn gezicht voor altijd de littekens zou dragen, maar hij overleefde het en werd een verlegen, nieuwsgierig kind. Als eerste van zeven kinderen voelde hij zich in zijn eentje in de weilanden en bossen, of met zijn neus in boeken, meer op zijn gemak dan bij mensen. Het gezin woonde in een eenvoudig gelijkvloers huis met vochtige krappe kamers, omgeven door grote bomen in de tuin.<sup>11</sup> Er waren geen heuvels of dalen, alleen velden en een weidse horizon, een vlak landschap met een rustig stromende rivier.

Als het gezin vroeg in de avond zat te eten, dwaalde de jonge George rond in de kamer en bekeek hij de boekruggen in zijn vaders boekenkast. Gouden letters staken glanzend af tegen het donkere leer. Dan liet George zijn vingers erlangs glijden en vroeg hoe je de Duitse, Latijnse en Franse titels moest uitspreken.<sup>12</sup> Hij duurde niet lang of hij kon lezen. George, die thuisonderwijs kreeg van zijn vader Reinhold Forster, een lutherse predikant, zoog de wereld om hem heen en alles wat zijn vader



Nassenhuben, het kerkdorp waar de familie Forster woonde

\* Tot aan de eerste deling van Polen in 1772 hoorde Hochzeit-Nassenhuben bij Koninklijk Pruisen, een semi-autonome regio onder de Poolse Kroon die zijn eigen lokale gebruiken levend hield, met het Duits als voornaamste taal in de stedelijke gebieden. Na de deling werd het ingelijfd bij de nieuwe provincie West-Pruisen, onder bestuur van het koninkrijk Pruisen.

hem leerde in zich op. Hij was altijd aan het bestuderen en onderzoeken, maar het was nooit genoeg. Hij wilde de namen weten van de kevers die in het gras kropen en de zang van de vogels in de bomen begrijpen. Hij viel zijn familie lastig met zoveel vragen over planten, insecten, vogels en vissen dat zijn vader natuurhistorische boeken kocht, zodat hij de jongen het classificatiesysteem van Linnaeus kon uitleggen.

Zijn vader gaf vaak buiten les.<sup>13</sup> Gewapend met vishengels, geweren, tassen voor planten en netten om insecten mee te vangen verkenden ze de natuur tijdens lange wandelingen rond hun dorpje en Gdańsk. Hoewel er broertjes en zusjes na hem kwamen, leek zijn vader alleen belangstelling voor George te hebben. Maar Reinhold Forster was een onvoorspelbare man. Het ene moment aardig en lief, kon hij ook gemakkelijk geïrriteerd raken, waardoor hij de ene dag met geduld les gaf en de volgende dag met de zweep.<sup>14</sup> Hij was trots op zijn zoon, maar verwachtte ook van hem dat hij beter en slimmer was dan anderen. Bovenal eiste hij gehoorzaamheid.

‘Ik had niets te zeggen over wat ik graag had gewild, kon niet de omstandigheden kiezen waaronder ik in de wereld zou verschijnen,’ blikte George terug.<sup>15</sup> ‘Ik werd geboren, groeide op, en volkomen ongemerkt en zonder dat ik er iets aan kon doen werd mijn denken een richting opgestuurd; en ziedaar! Nu denk ik zo en niet anders. [...] Ik kon en mocht deze omstandigheden niet veranderen en dus boog ik mijn hoofd voor het lot.’ En hoewel George op elfjarige leeftijd in Sint-Petersburg



Reinhold Forster

een paar maanden op een officiële school had gezeten, bood zijn vaders liefde voor kennis en avontuur een betere opleiding dan veel jongens ooit zouden krijgen. Tegelijkertijd waren Reinholds wispelturigheid en twistzieke karakter wel van invloed op zijn zoon. Er ontstond een patroon. Door te observeren hoe zijn vader vocht, schreeuwde en ruziemaakte met vrienden én vreemden, leerde George gelukkig te zijn door anderen gelukkig te maken.<sup>16</sup>

Reinholds eigen leven was gedomineerd door een veeleisende vader. Hij had nooit predikant willen worden. Als jongeman had hij dolgraag natuurlijke historie en oude talen willen studeren, en anders op zijn minst geneeskunde, maar zijn vader had hem gedwongen theologie te gaan doen.<sup>17</sup> Begin 1754 was Reinhold op vierentwintigjarige leeftijd getrouwd met zijn nicht Justina Elisabeth en op de kop af negen maanden later werd George geboren. Toen zijn isolement in een uithoek van Pruisen te pijnlijk werd, probeerde Reinhold met zijn pen aansluiting te vinden in de wereld en legde hij zo contact met geleerden in Duitsland en elders in Europa.<sup>18</sup> Afgeleid door zijn fascinatie voor wetenschap en de Oudheid, verwaarloosde hij vaak zijn verplichtingen in de kerkgemeente en stelde het voorbereiden van de preek tot het laatste moment uit. Hij werkte de hele zaterdagavond door, gesterkt door koffie, tot hij in de kleine uurtjes klaar was en viel vaak op de preekstoel in slaap terwijl zijn gemeente liederen zong.<sup>19</sup> Justina Elisabeth had al snel ontdekt dat haar man ambities had die verder reikten dan hun leven in Hochzeit-Nassenhuben. Terwijl zij in negen jaar zeven kinderen baarde (één kind overleed op heel jonge leeftijd),<sup>20,\*</sup> en hen van Reinholds bescheiden salaris probeerde te voeden en te kleden, spendeerde hij na de dood van zijn vader zijn kleine erfenis aan boeken, zodat hij een bibliotheek van 2500 prachtbanden opbouwde.<sup>21</sup> George groeide op met een vader die geloofde dat wetenschap, kunst en wetenschappelijke uitwisseling met andere geleerde mannen belangrijker waren dan de dagelijkse beslommeringen van het huiselijk leven.

\* De broers en zussen van George waren Carl (16 februari 1756), Virginia (10 juli 1757), Antonia (19 september 1758), Wilhelmina (12 februari 1760), Wilhelm (12 december 1763), en later, toen George en zijn vader op reis waren, werd zijn jongste zusje Justina (22 juni 1765) geboren. Gezien het gat van ruim drie jaar tussen Wilhelmina en Wilhelm is het waarschijnlijk dat de baby die overleed, in 1761 of 1762 werd geboren.

George Forster werd geboren in een tijd vol enerverende ideeën, een periode die we nu de Verlichting noemen, of in het Duits *Aufklärung*, en een tijd waarin filosofen, wetenschappers en schrijvers geloofden dat de rede de weg naar vooruitgang van de mensheid verlichtte. Kennis was niet langer het voorrecht van een paar geleerden in hun ivoren toren of het exclusieve domein van de Kerk, maar iets waar zij die vragen durfden te stellen gezamenlijk naar zochten. Het intellectuele landschap van dit nieuwe tijdperk was gevormd door de wetenschappelijke revolutie van de eeuw daarvoor, toen Isaac Newton de wiskunde op de natuurlijke omgeving had toegepast en een universum blootlegde dat bepaald werd door natuurwetten die ontdekt konden worden. Aantoonbare kennis werd uitgeroepen tot autoriteit en zijn werk inspireerde vele generaties ertoe rede en observatie niet alleen toe te passen op de hemelsferen, maar op ieder aspect van het menselijk leven.

Vanuit het stimulerende gevoel dat er nieuwe dingen mogelijk waren, pleitten denkers in heel Europa voor zelfbeschikking en onafhankelijk onderzoek. Eind zeventiende eeuw benadrukte de Engelse filosoof John Locke dat we ‘gebruik moesten maken van onze eigen gedachten’.<sup>22</sup> Hij moedigde mensen aan niet blindelings de leer, traditie of meningen van anderen te volgen, maar de wereld te observeren en tot eigen conclusies te komen. Wie geaccepteerde waarheden en normen niet in twijfel trok, stelde hij, kon makkelijker gemanipuleerd worden en had geen zeggenschap over zijn eigen bestemming. Zestig jaar later, in 1751, zei de Schotse filosoof David Hume dat de waarheid niet berustte in abstracte theorieën. Als empiricus geloofde hij dat er geen vooropgezette noties of aangeboren ideeën in ons hoofd bestonden, maar dat alle kennis afkomstig was uit de ervaring. Het was het begin van de revolutie van de geest. Schrijvers, geleerden en wetenschappers openden hun ogen voor de wereld om hen heen, op zoek naar inzicht door middel van systematisch onderzoek, rationeel denken en empirisch bewijs.

In Frankrijk waren Diderot en D’Alembert bezig met het samenstellen van hun monumentale *Encyclopédie*, waarin ze ‘filosoof’ definieerden als iemand niet gebonden aan religie, traditie of autoriteit, maar dapper genoeg om zelf te denken. ‘De rede bepaalt de filosoof,’ schreven ze.<sup>23</sup> Eveneens in Frankrijk werd in *De geest van de wetten* van Montesquieu de anatomie van de macht ontleed en werden de gevaren ervan blootgelegd. Deze ironische waarnemer van mensen en instituties begreep dat

vrijheid broos was en introduceerde een radicaal nieuw idee: de scheiding der machten. Om tirannie te voorkomen, zouden de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke takken, elk onafhankelijk handelend, elkaar controleren. Montesquieu zag geen land voor zich in handen van één heerser, maar een republiek onderworpen aan wetten, een zorgvuldige choreografie van controlemechanismen, een idee dat van invloed zou zijn op de revoluties in Amerika en Frankrijk.

Maar de Verlichting beperkte zich niet tot boeken en verheven theorieën. Ze bereikte de straten en koffiehuisen, de salons en leesgezelschappen, levendige ontmoetingsplekken waar de laatste boeken, pamfletten en kranten werden gelezen en bediscussieerd. De alfabetiseringsgraad steeg, de handel in boeken breidde zich uit en ondanks de censuur begonnen ideeën zich openlijker te verspreiden. Uitvindingen, van telescopen tot bliksemafleiders en nieuwe landbouwwerktuigen, overtuigden mensen ervan dat ze de natuur konden beheersen, waardoor het vertrouwen in de tijd groeide. In 1753, een jaar voor de geboorte van George, introduceerde de Zweedse botanicus Carl Linnaeus een gestandaardiseerd systeem om planten een naam te geven, en twee jaar daarna voltooide Samuel Johnson zijn baanbrekende *A Dictionary of the English Language*. Taal, kennis en natuur werden in keurige categorieën geordend op basis van wat waargenomen kon worden. Het was een van optimisme en nieuwsgierigheid zinderende tijd, waarin mensen dachten dat ze de werking van het universum konden begrijpen en de levensomstandigheden van de mens konden verbeteren. Algauw zou de Duitse filosoof Immanuel Kant de tijdgeest in één zin samenvatten: ‘*Sapere aude* – Durf te weten!’<sup>24</sup> In zijn invloedrijke essay ‘Wat is Verlichting?’ zei Kant dat de moed om zelf te denken de essentie van de verlichtingsfilosofie was.

Dat was de wereld die George onder begeleiding van zijn vader betrad. Thuis spraken ze Duits, maar ‘Duitsland’ als eenheidsstaat bestond nog niet. De Duitse gebiedsdelen waren onderdeel van het uitdijende Heilige Roomse Rijk, dat uit meer dan vijftienhonderd aparte staten bestond, variërend van kleine vorstendommen tot machtige landen als Pruisen en Oostenrijk, die wedijverden om invloed, grondgebied en heerschappij. Het was een politiek gefragmenteerde regio in een tijdperk van mondiale rivaliteit. De grootmachten van Europa breidden hun overzeese rijken uit, waarbij ze de wereld uit winstbejag opdeelden, en passant oude culturen en volken wegvagend. Verkenningstreksels en de trans-Atlantische